

Az Új-zélandi Királyi Társaság / Te Aparangi

Háttér

Az angolszász országokban általában a brit mintára létrehozott királyi társaságok töltik be a tudományos akadémia szerepét. Nincs ez másként Új-Zélandon sem, ahol a roppant távolság ellenére viszonylag korán, már 1851-ben megalakult a helyi tudós társaság.

Ahhoz, hogy az időpont korai voltát megfelelően értékelni tudjuk, fontos kiemelni, hogy Új-Zéland a szomszédos Ausztráliához képest évtizedekkel később, 1841-ben vált brit gyarmattá, azonban egészen 1907-ig a „nagy testvér”, a kontinens „hátsó udvarának” számított.

Vessünk egy pillantást a régió tudományos társaságainak alapítási dátumaira is! Miután ezek kezdetben gyarmati keretek között szerveződtek, az új-zélandi mellett a hat ausztrál szervezetet is szemügyre kell vennünk.

Királyi társaságok Ausztráliában és Új-Zélandon			
Gyarmat	Alapítási év	Gyarmat	Alapítási év
Új-Dél-Wales	1821	Queensland	1884
Victoria	1854	Nyugat-Ausztrália	1914
Dél-Ausztrália	1880	Új-Zéland	1851
Tasmania	1844		

A szerző saját táblázata

Jogelődők, névváltozások

Az Új-Zélandi Királyi Társaság eredetileg Új-Zélandi Társaság elnevezéssel 1851-ben jött létre Wellingtonban (1865-ig az Északi-sziget északi részén fekvő Auckland volt a főváros) az Ausztráliában és Új-Zélandon egyaránt maradandó életművet alkotó tudós katona, Sir George Gray (1812-1898) kormányzó közreműködésével, aki a szervezet alapító elnöke lett. Fontos azonban kiemelni, hogy nem ez volt az első tudományos szervezet a szigeteken, az ugyanis a déli-szigeti Nelsonban már a gyarmat létrejöttének idején, 1841-ben megalakult (*The Nelson Literary Scientific and Philosophical Institute*).

A szervezetet 1867-ben – Királyi Intézet néven – tudományos ernyőszervezetként szervezték újjá. 1933-ban az Intézet nevét Királyi Társaságra változtatták. 2017-től hivatalosan is a maori elnevezéssel kiegészítve: Királyi Társaság – Te Aparangi (*Royal Society of New Zealand Te Aparangi*) név alatt működik.

Szervezet, tagozatok

Az Új-Zélandi Királyi társaság tehát egyesületként jött létre – akárcsak néhány évtizeddel korábban a Magyar Tudós Társaság –, ám 1867-ben – törvényhozási úton – történt újjászervezésével az állam is beleszólást nyert a működésébe. Egyrészt az Intézet vezetésébe, másrészt – feladatok meghatározása révén – a tevékenységébe. Ezért cserébe az egyesület bizonyos mértékű állami támogatásban is részesült. A későbbiek során az állam külön törvények megalkotásával (l. különösen: 1903, 1933, 1965, 1997) határozta meg a szervezet struktúráját és működését. Vagyis

annak ellenére, hogy névleg egy civil szervezetről van szó, a Királyi Társaság jelenlegi formájában közelebb áll a magyar jogban ismert köztestülethez, mint egy önszerveződő közösséghez.

Az Intézet feladata kezdetben egy tudományos intézményhálózat (múzeum, könyvtár, laboratórium) működtetése, folyóirat(ok) kiadása, illetve az egyes tudományágak tanulmányozásának támogatása volt. Annak ellenére, hogy tudományágak alatt a jogalkotó a társadalomtudományokat is megemlíttette, a Társaság működésének súlypontját egészen a 20. század végéig a természettudományokra helyezte, és a társadalomtudományok – egyenrangú szereplőként – csak a 2012-es módosítást követően jelentek meg az Alapszabályban.

Az Intézet székhelyét a törvény az új fővárosban, Wellingtonban jelölte ki. Az idők során azonban az Intézet (később a Társaság) számos vidéken működő tudományos szervezetet is befogadott vagy létrehozott. A legfontosabb tagozatok a Déli-szigeten Dunedinben, Christchurchben és Nelsonban, az Északi-szigeten pedig Aucklandban, Napierben és Palmerston Northban jöttek létre, de más településeken is működnek tagozatok (vagy tagcsoportok), amelyek már a Társaság megalakulását követően beleszólást kaptak annak működtetésébe.

Folyóiratok

Egy nemzeti szintű tudományos folyóirat megindítása kezdetektől fogva a Társaság legfontosabb feladatai közé tartozott. A kiemelt figyelemnek köszönhetően már 1868-ban megindult a Társaság folyóirata (*Transactions and Proceedings of the Royal Society of New Zealand*), amely egy évszázadon keresztül, egészen 1971-ig az ország legfontosabb tudományos periodikájának számított. Bár ebben az évben a Társaság a korábbi helyett új néven új folyóiratot indított (*Journal of the Royal Society of New Zealand*), a régi folyóirat egyes önálló sorozattá vált periodikái egészen a 20. század végéig megjelentek. A Társaság folyóirata az első évtizedekben jelentős számú társadalomtudományi írásnak is helyet adott, azonban az évtizedek során, a különböző szaklapok (például a *Journal of the Polynesian Society* vagy a *NZ Journal of Agriculture*) alapítását követően elsősorban a természettudományok fórumává vált.

Díjak

Egy tudományos társaság életében a díjátadók mérföldköveknek számítanak, a díjazottak életműve pedig mind a Társaság, mind a tagság számára példaként magasodik. Az Új-Zélandi Királyi Társaság viszonylag későn, több mint fél évszázados működést követően alapította meg az első elismeréseit, amelyeket az új-zélandi tudományos élet pionírjairól, a Társaság korai időszakában tevékenykedő tudósokról nevezett el.

Az első két díjat alapításuk óta mindmáig adományozzák. Ezek közül a Társaság (akkori nevén: Intézet) első elnökéről, Frederick Wollaston Huttonról (1836-1905) elnevezett érmet (Hutton-érem) 1911 óta adják át a zoológia, biológia és geológia területén kiemelkedő eredményt nyújtó tudósoknak. A tudományszervezésben szintén maradandót alkotó James Hectorról (1834-1907) elnevezett Hector-érmet pedig 1912 óta osztják ki a kémia, fizika, matematika (és ma már az informatika) művelői között.

A társaság az idők során több más díjat is alapított (például: Cooper-érem, Thomson-érem, Fleming-díj). Jelenleg a legmagasabb presztízsű kitüntetésnek az 1991-ben alapított Aranyérem

számít, amelyet 2000 óta az új-zélandi gyökerekkel rendelkező Nobel-díjas tudós után Rutherford-éremnek neveznek. Ezt a díjat az új-zélandi kormány támogatásával adják át.

Az európaiak és maorik közötti megbékélés fontossága miatt érdemes megemlíteni, hogy az első maori díjazott 1932-ben vehetett át érmet a Társaságtól. Őt Peter Bucknak vagy maori néven Te Rangi Hiroának hívták (1877-1951). Az ő emlékéért 1996 óta külön érem átadásával idézi meg a Társaság.

Mai feladatok

A Társaság feladatait az Alapszabály határozza meg. Eszerint a Társaságnak a tudomány, a technológia és a humán tudományok új-zélandi előmozdítása érdekében végzett legfontosabb feladatai a következők:

- a.) a természet-, illetve társadalomtudományok eredményeivel kapcsolatos befogadókészség növelése az új-zélandi társadalomban (vagyis társadalmi szinten a tudománybarát attitűd erősítése);
- b.) a kiválóság ösztönzése, előmozdítása és elismerése (másképpen: a kiválóságra összpontosító tehetséggondozási rendszer kidolgozása);
- c.) a természet- és társadalomtudományok művelőinek munkájához és fejlődéséhez szükséges infrastrukturális és egyéb támogatás megteremtése;
- d.) egy tudományos etikai kódex és szakmai minimumkritériumok kidolgozása a tagok számára (nyilvánvalóan minta-jelleggel az országban működő más tudományos szervezetek számára);
- e.) nagy jelentőségű közérdekű ügyekben szakmai tanácsadás a kormányzat és a társadalom számára.

Magyar vonatkozások

A két ország közti hatalmas földrajzi távolság miatt a magyar és új-zélandi akadémiai szintű együttműködés mindeddig ritka és eseti jellegű volt. Fontosabb példaként az 1960-as évekből az orvosi Nobel-díjas John Eccles (1903-1997) professzor és Szentágothai János (1912-1994) akadémikus közötti több mint egy évtizeden át tartó tudományos együttműködés említhető, amely több közös publikációt eredményezett.

Honlap: www.royalsociety.org.nz/who-we-are

Székhely: 11 Turnbull St, Thorndon, Wellington 6011, New Zealand

Domaniczky Endre